

**MEDRESE GELENEĞİ VE
MODERNLEŞME SÜRECİNDE
MEDRESELER**

التراث المدرسي الشرعي والمدارس الشرعية في مواجهة مسار الحداثة

**MADRASAH TRADITION AND
MADRASAHS IN THE PROCESS OF
MODERNIZATION**

**KEVNETORA MEDRESEYÊ
Û
DI PÊVAJOYA MODERNBÛNÊ DE
REWŞA MEDRESEYAN**

Geçmişten Günümüze Tillo Medreseleri

Yrd. Doç. Dr. Adnan MEMDUHOĞLU¹

GİRİŞ

İnsanlık tarihinin son dönemleri, maddi gelişmeler bir yana bir nevi krizler çağı oldu. Ekonomik kriz, siyasi kriz, kültürel kriz... Modern çağ insanların ruhi bunalımlarının en çok arttığı dönem oldu. A. Şasa bu konuda modern insanın çıkmazını şöyle özetler: "İnsanların geleneksel medeniyetten uzaklaşması, bugünkü bunalımın kaynağıdır. Çünkü gelenek, insanı kendi fitratıyla, âlemlle barıştıran, âlemi ahenk haline getiren yapıdır. Bu bağ koptuğu zaman insan mekanik bir eşyaya dönüşür." İnsanoğlu kendine, topluma, tarihe, geleneğe yabancılaşma sürecine girince artık sadece kendisine değil, aynı zamanda çevresine ve bütün evrene zarar vermeye başlar.

Modern çağın belki de en büyük krizi bilim ve düşünce alanında gerçekleşti. Bu krizin sebepleri ve krizden çıkış yolları sadedinde, İslam dünyasında entellektüel birikimin ve toplumsal düşüncenin batılılaşma istikametinde gelişebileceği fikri ile oluşan buhranın tüm boyutlarıyla anlaşılması, kendi ilim ve düşün²ce geleneğimizden beslenme söyleminin yaygınlaşmasını ve bu yöndeki girişimlerin artmasını beraberinde getirmiştir. İlim camiasında yaşanan dönüşümlerin müspet sonuçlara ulaşabilmesi, sahih bir ilim anlayışını ve özgün ilmi yaklaşımları gerekli kılmaktadır. Bu çalışma, sahih bir ilim anlayışının yeniden oluşmasına katkı sunmak amacıyla

¹ Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

tarihi kültürel kodlarımıza kapı aralamayı, Tillo örneğinde geleneksel medrese tecrübemize dikkat çekmeyi hedeflemektedir.

TARİHSEL SÜREÇ

Pek çok medeniyete ev sahipliği yapan ve tarihi çok eskilere dayanan Tillo'nun yer aldığı coğrafya üzerinde M.Ö. Samiler, Babil ve Asurlar hâkimiyet kurmuşlardır. Hz. Ömer (r.a.)'in hilafeti döneminde fethedilmiş olan bölge, Selçuklular ve Osmanlılar döneminde belli başlı ilim ve kültür merkezleri arasına girmiştir.

Malum olduğu üzere medreseler, din eğitimi faaliyetlerine İslam'ın ilk dönemlerinden bugüne kadar asırlardır devam etmektedir. Medrese eğitimi yönüyle zengin bir tarihe ve günümüzde devam ettiği şekliyle dinamik bir yapıya sahip olan Tillo, türbe ve ziyaret yerlerinin çokluğu sebebiyle de dünyanın değişik yerlerinden gelen ziyaretçilerin akınına uğramaktadır.

Tillo, Hz. Abbas (r.a) ve Hz. Hâlid bin Velid (r.a) gibi bazı Ehl-i Beyt ve sahabe torunlarının gelip yerleştiği küçük bir beldedir. Arapçanın ana dil olarak konuşulduğu Tillo ve çevresinde (Ristak Bölgesi) irili ufaklı pekçok medrese kurulmuştur. Ancak Tillo Medreseleriyle alakalı geçmiş dönemlere ait bilgilerin çoğu malesef yazılı olmaktan ziyade gözleme, şifahi ve sözlü anlatımlara dayanmaktadır.

Tillo ve çevresindeki medreselerde yetişmiş olan ilmi şahsiyetler asırlar boyunca birlik ve beraberliğin, huzur ve mutluluğun sağlanmasında bölgenin manevi dinamikleri olarak hizmet ettikleri gibi, bugün de arkada bıraktıkları hayırlı nesilleri, yetiştirdikleri talebeleri ve telif ettikleri eserleriyle bölgeye ve topyekûn insanlığa faydalı olmaya devam etmektedirler.

Şeyh Hamza-El-Kebir (M. ? - 1171), Şeyh İbrahim el-Mücahid (M. ?-1262), Şeyh İsmail Fakirullah (1656-1734), Erzurumlu İbrahim Hakkı (1703-1780), Sultan Memduh (M. 1174- 1247), Zemzemu'l-Hassa, Muhammed El-Hazin, Muhammed El-Tomani, Mustafa El-Kürdi, Hasan El-Fatîr ve dâr-ı bekâya irtihal etmiş daha niceileri...

Evet, bu alimler, hayatları, eserleri ve düşünceleriyle bölgenin ilim ve fikir hayatına yön vermişlerdir. Onlar, bölgedeki ilmi hayatın şekillenmesinde adeta bir bütünün parçaları gibi vazife görmüş ve dînî-ilmî hayatın canlı tutulmasında öncü rol oynamışlardır.

Tillo, Arvas, Nurşin, Tâğ, Uhîn, Menzil, Zûkayd, Çoğreş, Hazne, Basret, Serdahl, Derşev, Tavila ve daha adını sayamadığımız şarkın ilim ve irfan merkezleri.. İlimle hikmetin mezcedildiği, medrese ile tekkenin birlikteliği sayesinde ilmiyle amil muhlis âlimlerin yetiştiği irfan beldeleri...

Bu beldelerde yetişen nice âlim ve manevi şahsiyetler aslen Tillolu olmasalar da, Tillo'yla ve Tillo ulemasıyla her zaman ilmi ve manevi alakaları devam etmiş ve aynı minval üzere ömür yaşamışlardır; Mevlana Halid-i Bağdadi (1192/1778-1242/1826)'nin halifeleri Seyyid Abdullah ve Seyyid Taha Nehri, Ğavs-ı Hizanî Seyyid Sibğatullah Arvasi (?-1287/1870), Şeyh Abdurrahman Tağî³ (1249/1831-1886), Bediüzzaman Said Nursi (1294/1877-1960), Şeyh Fethullah Verkanisi (?-1317/1899), Şeyh Diyauddin Hazret (1855-1923), Şeyh Alaadin el-Ohîni (?-1949), Şeyh Abdulkhakim Arvasi(1865-1943), Şeyh Seyda Cezeri (1309/1889-1968), Seyyid Ali Fındıkî(1309-1387), Molla Muhammed Zıvingi (1876-1971), Şeyh Ahmed eZ-Zivingî, Molla Hüseyin Küçük, Molla Sadreddin Yüksel (1920-2004), Molla Ramazan el-Butî (?-1992), Molla Abdülkerim el-Müderris, Molla Muhyiddin el-Havilî (?-1988)...

TILLO MEDRESELERİNİN KARAKTERİSTİK ÖZELLİKLERİ

Tillo Medreseleriyle ilgili olarak şu hususların altını çizmekte yarar görüyoruz:

1. Tillo Medreseleri, İslam tarihinin ilk dönemlerinde, Hz Ömer'in hilafeti esnasında fethedildiği tarihten itibaren Emevi, Abbasi, Eyyubi, Selçuklu, Osmanlı ve günümüze kadar hayatiyetini devam ettirmiştir. Özellikle Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde dini ilimlerin tahsil edildiği bir merkez haline gelmiş olan Tillo'da medreseler devlet tarafından maddî-manevî yardım görmüş ve Osmanlı sarayı tarafından himaye edilmişlerdir. Başbakanlığa bağlı Osmanlı Arşivlerinde ve Tillo'da bulunan padişah fermanlarında bu husus açıkça görülmektedir.

Evet, Fatih döneminden itibaren İstanbul'da kurulan resmi hüviyete sahip medreseler kadar olmasa da Tillo'daki bu sivil oluşumlu medreseler padişahlar tarafından destek görmüşlerdir. Şüphesiz bunda merkezin taşrayı kontrol altında tutma siya-

3 Abdurrahman Tağî'nin ismi, Bediüzzaman'ın ders aldığı hocaları arasında da zikredilmektedir; "Molla Said Şark'ın büyük ulema ve meşâyihinden olan Seyyid Nur Mehmed, Şeyh Abdurrahman-ı Tâğî, Şeyh Fehim ve Şeyh Mehmed Küfrevî gibi zevat-ı âliyenin her birisinden ilim ve irfan hususunda ayrı ayrı derslere nail olduğundan, onları fevkalâde severdi. Ulemadan Şeyh Emin Efendi, Molla Fethullah ve Şeyh Fethullah Efendilere de ziyade muhabbeti vardı." (Tarihçe-i Hayat, 1996, s. 41)

seti rol almış olabilir. Ancak kanaatimce asıl sebep Tillo Medreselerinin bu geniş coğrafyada sadece **ilme hizmet etmekle kalmayıp İslam kardeşliğine, ümmetin birlik ve beraberliğine** yaptıkları katkının takdir edilmesidir. Bundan dolayıdır ki Osmanlılar, Tillo'daki medrese eğitimine büyük ölçüde değer vermişler; tahsil ve eğitim konusunda karşılaştıkları sıkıntıları, imkânları nisbetinde ortadan kaldırmaya çalışmışlardır.

2. Tillo Medreselerinin kendi dönemlerinde gerek **teşkilât** ve gerekse **eğitim-öğretim** bakımından çok üstün oldukları bir gerçektir. Medreselerde “**Ulum-ı âliye**” denilen lügat, nahiv, belagat, mantık, matematik, astronomi, felsefe, tarih, tıp ve coğrafya gibi ilimlerin yanında bir de “**Ulum-ı ‘âliye**” denilen Kur’an ilimleri, hadis ve fıkıh gibi ilimler okutulurdu.⁴

3. Medreselerde bazı dönemlerde -mesela Arapça alet ilimlerinin unutulmaya başlandığı Cumhuriyet dönemi gibi fetret zamanlarında- çeşitli sebeplerden dolayı “**Ulum-ı ‘âliye**” dediğimiz bu ilimler üzerinde sarf, nahiv ve mantık ilimlerine kıyasla daha az durulduğu doğrudur. Ancak günümüze gelindiğinde Tillo medreseleriyle ilgili aynı eleştiriyi yapmak ya kasıtlıdır ya da cehaletten kaynaklanmaktadır. Çünkü günümüzde artık Tillo medreseleri en az alet ilimleri kadar temel dini ilimlere de ehemmiyet vermekte, hatta bununla yetinmeyip sosyal ve fen ilimleriyle de alakadar olmaktadır.

4. **Eğitim-öğretim süresi** talebenin zekâ ve çalışma durumuna göre 5 ila 10 yıl arasında değişmektedir. Ortalama 7 senede tahsillerini tamamlayıp icâzet alsa da genellikle öğrenciler birkaç yıl daha medreseden ayrılmayıp yüksek dini ilimleri okumayı ve alttaki talebelere sınırlı da olsa ders vermeyi tercih ederler. Büyük şeydânın yani baş müderrisin uygun gördüğü bazı mezunlar bu medreselerde müderris olarak istihdam edilmekte diğerleri ise medreseden ayrıлып aynı hizmeti deruhte etme gayesiyle farklı yerlere gitmektedir.

5. Tillo Medreselerine müracaat eden talebe -şayet medresede boş yer varsa- öncelikle müderrislerden oluşan bir komisyon tarafından **mülakâta** tabi tutulur. İstidadı varsa önce hafızlık yaptırılır, sonra Arapça bölümüne alınır; yoksa direkt Arapça eğitiminden başlatılır.

⁴ Medrese müfredatı hakkında geniş bilgi için bkz:Harranî, İbrahim, Tuhfetü'l-hvâni'l-medresiyye fi terâcimi ba'zi musannifi'l-kütübi'd-dirâsiyye, y.y, H. 1427.

Medrese eğitimi boyunca talebenin bir üst kitabı okuyacağı seviyeye geçip geçemeyeceğini belirlemek maksadıyla ara **sınavlar** yapılır. Bunlar, okuduğu kitabı bitiren her öğrencinin yeni bir kitaba başlamadan önce mecburi girmesi gereken sınavlarıdır.

6. Tillo Medreselerinde **temizlik, tertip, düzen ve disiplin** herkesin dikkatini çeken bir hususiyettir. Talebeler medresenin. iç nizam ve disiplininden sorumlu olan mîrin⁵ riyasetinde ders, namaz, yeme ve yatma saatlerine titizlikle riayet ederler.

7. **Kur'an-ı Kerim**'i tecvidiyle beraber düzgün okumak, medreselerdeki eğitimin ilk adımını oluşturur. Talebe Kur'an'ı hatmettikten sonra ancak Arapça tahsiline başlayabilir.

Evet, geçmiş tarihlerden beri Tillo'da, bölgedeki diğer medreselere nazaran çok daha güçlü bir Kur'an eğitimi verilmektedir. Son dönemlerde "**hafızlık**" eğitimi daha da güçlenmiş, hafızlığını başarıyla tamamlayanlar Arapça tahsillerini de ikmal ederek daha donanımlı bir şekilde icazet almaya başlamışlardır. Bunlar arasında "kurra" olarak yetişip bu alanda talebe yetiştirenler de bulunmaktadır.

8. İlimden öce **ilmin edebini** alsın diye duruma göre talebelere bazen Ta'limu'l- mutaallim ve Eyyühel-veled gibi kitaplar okutulur. Yine çoğu kez muhtasar şekildeki **ilmihal** içerikli kitaplar ile **mevlid-i şeriflerin** okunması ilk sıralarda yer alır.

9. Tıpkı emsallerinde olduğu gibi Tillo Medreselerinde de **Arapça** tahsili ayrıcalıklı bir yere sahip olup Kur'an ve temel dini bilgilerden hemen sonra başlar ve **sıra kitaplarının** bitimine kadar uzun soluklu olarak devam eder. Arap dil kuralları yani gramerle ilgili daha çok kelime çekimiyle ilgili olan sarf ve cümle bilgisi diyebileceğimiz nahiv konularına yer veren kitaplarla başlayan bu süreç belağat, mantık ve diğer konularla devam eder. Tillo medreseleri arasında **müfredat** olarak birbirinden farklı kaynaklara öncelik ve ağırlık veriliyor olsa da bu dersler ve derslerde okutulan kitaplar aşağı yukarı şöyledir:

Sarf ve Nahiv: Emsile, Binâ, İzzi ve İzzi'nin şerhi Sâdîni ile Avâmîl, Zurûf, Terkîb, Sâdullah es-Sağîr, Ecrûmiyye şerhi, Kevâkibü'd- durriyye, Şerhu'l-muğni, Hal-

5 Medreselerde **mîr** (emir'in kısaltması) ve yardımcıları, büyük talebelere tayin edilirler ve cumadan başlamak üzere bir hafta boyunca medresenin eğitim düzeni ve disiplininden sorumlu olarak vazife yaparlar. Geceleri nöbet tutanlara **hâris** (nöbetçi), günlük olarak yemekhanedeki hizmetlere yardımcı olanlara ise **dorçu** adı verilir.

lu'l-me'âkîd, Şerhu'l-kıtr, Suyûti, Molla-câmî, Abdulğafûr haşiyesi.

Mantık: İsağoci şerhleri, Muğni't-tullâb, Fennâri, Kavli Ahmed, Şerhu'ş-Şemsiye.

Vadî: Risale-i vad'iyeye.

İstiâre ve Mecâz: Sutûr, 'Usam ve onun şerhi el-Feride.

Münâzarâ: Velediyye ile Molla Halil el-Siirdi'nin Habiiye adlı eseri.

Belâğât-Beyân-Bedî: Taftazânî'nin Telhîs metni üzerindeki Muhtasaru'l-meâni şerhi.

Akâid ve Kelam: İbrahim el-Lekkânî'nin Cevheretü't-tevhîd eseri üzerine Beycûrî'nin yazdığı Tuhfetü'l-mürîd şerhi veya Necmüddîn Ömer Nesefî'nin Metnü'l-akâid'ine Taftazânî'nin yazdığı Şerhu'l-akâid.

Usulü'l-Fıkh: İmâmü'l-Harameyn el-Cüveynî'nin Varakât'ı ve Tacuddîn el-Su-
bkî'nin Cem'ul-cevâmi' kitabı.

10. Tillo medreselerinde, geçmişte dini ilimler yanında günün şartlarına göre ileri seviyede **fen ve sosyal bilimler** alanında dersler de okutulmuş, sarf ve nahivde, hadis ve fıkhıta, kelam ve tasavvufta olduğu gibi edebiyatta, psikoloji ve sosyolojide, tıp ve astronomide ve daha başka ilmi alanlarda **Farsça, Türkçe, Kürtçe ve Arapça dillerinde eserler** telif edilmiştir. Bu medreselerde yetişmiş ve müderrislik yapmış olan İbrahim Hakkı'nın kullandığı kozmoğrafya aletleri, haritalar, güneş sistemi ile ilgili tahta küreler, el yazması çok değerli kitaplarla düşünürle ait çeşitli eşyalar halen Tillo'da muhafaza edilmektedir.

11. Gelenek çizgisinde kalarak çoğu "şerh", "ihtisâr" veya "cem" niteliği taşıyan birçok eser kaleme almış olan bu âlimler, medreselerdeki hoca ve talebelerin ilim ve fikir dünyalarının şekillenmesinde etkili olmuşlardır.

12. Tillo'da faaliyet gösteren farklı medreseler arasında **ders çeşitleri ve bunların içerikleri** itibarıyla beklenen düzeyde bir paralellikten sözedilebilir. Farklılık, birbirinden farklı kaynaklara öncelik ve ağırlık verilmesi ile sınırlı kalmaktadır. **Derslerin işleniş yöntemlerine** gelince bu hususta da öğrenci ve hocaların ehliyet, performans ve verimlilik düzeylerine bağlı bir takım farklılıklar göze çarpmaktadır. Medreselerdeki müderrisler arası iletişim ve işbirliğinin daha etkin hale getirilmesi bu meselenin aşılması ve çözümü noktasında önemli katkı sağlayacaktır.

13. Medrese talebe profiline bakıldığında Türkiye'nin her bölgesinden Arap, Türk ve Kürt kökenli talebelerin aynı ailenin fertleri gibi kardeşçe ve birbirlerini severek yaşadıkları görülür.

14. Medrese hocalarının dini anlayışı klasik anlayışla paralellik arz etmektedir. Bu medreselerde **Sünni ilim geleneği** çizgisinde kalınarak genellikle Eşari mezhebinin, bazen de Hanefi mezhebine mensup talebelerin isteğiyle Maturidi mezhebinin temel akaid eserlerine yer verilmektedir.

15. Arapçası belli bir seviyeye gelen talebeler harici **ek ders** olarak, tahsilini bitirmiş talebeler de **ikmal dersi** şeklinde tefsir, hadis, fıkıh, siyer alanlarıyla ilgili bir veya birden çok kitabı hoca eşliğinde okuyabilmektedir. Ayrıca kendi dersi dışında emsali veya daha alt seviyedeki arkadaşlarının okuduğu derslere de -şayet müderris tarafından uygun görülürse- iştirak edip dinleyebilmektedirler.

16. Medreselerde Arapçadan sonra üzerinde en çok durulan ilim şüphesiz **Fıkıh** ilmidir. Buralarda genellikle Şâfiî ilim geleneği çizgisinde kalınarak mezhebin temel fıkıh eserleri okutulmuştur. Sosyal hayata yönelik fıkhi meseleler, medreseleri Şafii mezhebinin muteber kabul edilen fetva kitaplarını tercih etmeye ve bunların tahsiline sevketmiştir.

Şâfiî mezhebinde Ebu Şücâ'nın Ğayetül-ih-tisâr metni (talebelerce ezberlenmek zorunda) ile onun üzerine yapılan Şerh-u İbni Kâsım, Hâşiyetü'l-bâcûrî ve İ'âne-tu't-tâlibîn; İmam Nevevî'nin Minhâcu't-tâlibîn metni ile Muğni'l-Muhtac, Tuhfetül Minhac ve Nihâyetü'l-Muhtâc şerhleri gibi eserler tercih edilmektedir. Tillo ve çevresindeki halk bir meseleleri veya anlaşmazlıkları olduğunda çözüm için medrese âlimlerine başvurur, medrese âlimleri de ekseriyeti Şafii mezhebine mensup olan halkın dinî ve içtimaî sorunlarını mezhep fetvaları çerçevesinde çözmeye çalışır.

Ancak son dönemlere gelindiğinde diğer mezheplerin kaynaklarına da müracaat edip onlardan istifade yoluna gitmeye başlandı dikkat çekmektedir. Şüphesiz bunda farklı bölgelerden Tillo medreselerine ilim tahsili için gelen diğer mezheplere mensup olan öğrencilerin talebi ile küreselleşmenin bir sonucu olarak farklı mezhep ve kaynaklarla daha sık karşılaşmak etkili olmuştur. Bu meyanda talebelerin isteği ve müderrisin muvafakati ile **Hanefi mezhebinde** genellikle Kifâyetü'l-Mübtedi, el-Lübâb, el-Hediyetü'l-'Alâiyye, el-İhtiyar, Merâki'l-Felâh ve el-Hidaye gibi eserler okutulmaktadır.

17. **Tefsir** ilmine dair müderris ve talebelerin tercih ettiği kaynak genellikle Celâleyn'dir. İleriki safhalarda Safvetü't-Tefasir, Nesefi, Kâdı Beydâvi ve Tillolu Molla Bedreddin Hocaefendi'nin Ebde'u'l-Beyân tefsiri de tercihe bağlı olarak okunabilmektedir.

18. **Hadis** ilmine dair olarak Riyazu's-sâlihîn, Edebu'l-müfred, Muhtaru'l-ahâdis gibi eserler yanında mesela Kütübü's-sitte kaynakları gibi temel eserler, belli bir seviyeye gelmiş talebelerin ve müderrislerin iştirakiyle, Arap dili ve belağat kaidele-ri dikkate alınarak hadis usulü çerçevesinde okutulmaktadır. Okunacak yerler herkes tarafından önceden mütala edilir. Hadis metinleriyle alakalı şerh ve haşiyelere bakılır. Müzakereye dayalı ve bilgi açısından gittikçe zenginleşerek devam eden bu dersler aslında teberrüken okunur ve hadislerden asla hüküm çıkarma yoluna gidilmez. Hadislerin hangi hükme delalet ettiği merak edildiğinde mezhep kitaplarına müracaat edilir.

19. **Siyer** ilmiyle alakalı olarak mutlaka her talebe bir veya iki eser okumakta ve genellikle "Nuru'l-Yakîn", Muhammed Rıza'nın "Muhammed Rasulullah", Safiyurrahmân Mübârekfûrî'nin "er-Rahik el-Mehtum" ve Zeyn Dahlan'ın "Siretu'n-nebiyye" gibi sade ve kısa eserler tercih edilmektedir. İleriki dönemlerde isteğe bağlı olarak İbn Hişam'ın Sireti, Tarihu'l-Hulafa, Siyretu'l-Halebiyye gibi daha kapsamlı eserler de okunmaktadır.

20. Geçmişten günümüze Tillo medreseleri **tasavvuf**la dolayısıyla tekke ve tarikatlerle barışık ve uyumlu bir birliktelik sergilemiştir. Tillo ve çevresindeki sosyal ve ilmi ortamlarda Uveysi Kadiri ve Nakşibendî Halidî tarikatlerinin ağırlığı kolayca hissedilmektedir. Kâdiri cehri zikir halkaları ile Nakşi hatme-i haccanlara sahne olan mekanlara talebenin katılıp katılmaması tamamen serbest tutulmaktadır. Bu zoraki değil, gönüllü bir yapı olarak karşımıza çıkar. Birini diğerine feda etmeden dengeli şekilde bir taraftan medreseler ile güçlü bir ilmi faaliyet yürütülürken diğer taraftan tasavvuf hizmeti sayesinde geniş katmanlarıyla toplumun ahlaki ve manevi açıdan eğitilmesine çalışılmaktadır.

Tillo Medreselerinde ders veren müderrislerin hemen hepsinin müşterek vasfı "kâl ehli" yanında "**hâl ehli**" olmalarıdır. Talebeler önlerinde sadece bir öğretici değil aynı zamanda hâliyle örnek bir eğitici rehber/mürşid görmektedir.

Etkili bir eğitim-öğretim için müfredat programı ve öğrenciler yanında özellikle öğretim elemanlarından beklenenlerin daha da arttığı günümüzde bu husus daha

da önem arz etmektedir. Öğretim elemanları bilimsel bir yaklaşımla, pedagojik ilkelere uygun ve alanlarının uzmanları olarak bir yandan bilgiyi aktarıp beceriler geliştirmeli, diğer yandan dersin verimliliğini artırmaya yönelik olarak öğrencilerin birikimleriyle yeni konular arasında bağlantılar kurma görevini gerçekleştirip, öğrenilenlerin uygulanmasına rehberlik edebilmelidir. Bu açıdan talebelere sadece bir öğretici değil aynı zamanda bir eğitmen/mürebbi olabilmelidir. İşte medrese geleneği böylesi bir tecrübeyi de içinde barındırmaktadır.

21. Son dönemlere geldiğimizde Tillo medreselerinde haftada bir veya daha fazla herkesin katıldığı **müşterek ders** şeklinde **sohbetler** yapılmaya başlanmıştır. Bu derslere dışarıdan halkın da katılması sebesttir. Medrese-toplum kaynaşmasına sahne olan, aşırı-şeriflerin tilâvet edildiği, esmâ-i hüsnâ eşliğinde duaların yapıldığı, Riyazu's-sâlihîn ve Risâle-i nûr gibi eserlerin okunup müzakere edildiği bu dersler, sadece talebeler üzerinde değil halk üzerinde de önemli etkiler bırakmaktadır.

22. Tillo Medreseleri, yöreye has geleneksel cas binalardan, modern **mimari**yle etrafı revaklarla çevrili avlu içinde inşa edilmiş binalara kadar farklı yapılarda eğitim-öğretim faaliyetlerine devam etmektedir. Çok katlı modern binalar, eski sade medrese yapılarından farklı olarak, mütalaa, müzakere ve metin salonları, müderris odaları, misafirhane, yatakhane, yemekhane, bulaşikhane, çamaşırhane, berber ve konferans salonları ile revir gibi çok sayıdaki bölümü ayrı ayrı içinde barındırmaktadır.

23. Tillo medreseleri ilim ehline yakışan vakarla günlük **politik çekişmelere mesafeli** durarak eğitim-öğretim faaliyetlerini sürdürmüş ve bugüne kadar politize olmadan hayatîyetlerini devam ettirmişlerdir. Her kesimden gelen misafirleri, Peygamber (SAV) vârislerine yakışan enginlikle karşılayıp Allah rızası istikametinde nasihat ve tavsiyelerle uğurlamışlardır.

24. Tillo'da, genellikle medreselere bitişik halde inşa edilmiş olan **câmiler**, hoca ve talebeler için cemaatle namazların eda edildiği, öğrenilen teorik bilgilerin tatbik imkanı bulduğu, medrese halk buluşmasının günde beş vakit gerçekleştiği mekanlar olarak işlev görürler.

Namaz vakitlerini mescitte cemaatle edâ etmek zorunludur. Mescidlere hâkim olan hûşû, tefekkür, tezekkür hali müderris ve talebeler için ayrı bir manevi eğitim ve edep atmosferi oluşturmaktadır.

Tillo'da **cuma namazı**, ayrı ayrı camilerde değil, İsmail Fakirullah Ulu Camii'nde tüm halkla beraber kılınmaktadır.

25. Medreseden icâzet almaya hak kazanan hatta bir süre de olsa buralarda tahsil gören her öğrenci önemli kazanımlar elde etmektedir. Bunların başında sağlam bir inanç telakkisi ve temel dini kaynakları anlamaya yardımcı bir Arapça gelir. **Selefi salihin yoluna tam bağlılık**, belki de diğer dini eğitim veren kurumların birçoğundan Tillo Medreselerini ayıran en bariz hususiyetlerin başında gelir. **Ehli Sünnet Ve'l-Cemaât** inancına sıkı sıkıya bağlılık. Bununla birlikte medreselerde "Allah'a giden yollar mahlukatın nefesleri adedince" kaidesinde ehli sünnete muhalif olmayan her görüş, mezhep, meşrep, tarikat ve düşünceye sahip talebeler barınabilmekte, kimseye düşüncesinden dolayı baskı yapılmamaktadır.

26. Günümüzde artık hemen her fakah, medrese tahsiliyle beraber **imam hatip ve ilahiyat** eğitimini de dışardan tamamlamaya çalışmaktadır. Bir manada bu alandaki eksikliğini dışarıdan açık öğretime devam ederek kısmen ikmal etmektedir.

27. Tillo Medreselerinden her yıl çok sayıda talebe **icâzet** almaya hak kazanarak mezun olmaktadır. Mezuniyet merasimleri medrese hayatında başlı başına önemli bir olaydır. Bir düğün velimesi gibi saadetli ve coşkulu geçen bu merasimler aynı zamanda yakın-uzak bölgelerden gelen âlimlerin ve halkın buluşma adresleridir. Mücâz adayları, sarık ve cübbe giydirilerek seydâlarının önünde sıra halinde oturtulurlar. İcâzet silsilesinin okunması ve yapılan dualardan sonra, icâzetnâmelerini alarak ilim silsilesine dâhil olma bahtiyarlığına ererler.

28. Tillo medreselerinden mezun olan müc'azların çoğu Diyanete bağlı İmam-Hatip veya Kur'an Kursu Öğreticiliği gibi **görevler** almakta ve buldukları yerlerde gönüllü ve fahri olarak klasik medrese usulü ile ders vermeye gayret etmektedirler. Mezunların diğer bir kısmı Diyanete bağlı ihtisas merkezlerinde okuyup vaizlik ve müftülük görevlerine atanmakta, bir kısmı Milli eğitime bağlı okullarda Din kültürü öğretmenliği yapmakta, diğer bir kısmı da akademisyenliği tercih edip üniversite hocalığına geçmektedir.

29. Medreselerin **gelir kaynaklarını** vakıflar ve hayırseverlerin yardımları teşkil etmektedir. Arkasında güçlü bir halk desteği bulunan Tillo medreseleri bu sayede günümüze kadar ayakta kalmayı başarabilmişlerdir.

30. Tillo Medreseleri bugün yasal çerçevede devletin izni dâhilinde Diyanet İş-

leri Başkanlığına Bağlı **Resmi Yatılı Kur'an Kursları** olarak faaliyet göstermektedir.

TİLLO MEDRESELERİNDE GÜNDELİK HAYAT VE İLİM TAHSİLİ

Tillo medreselerinde gündelik hayat, bazı müderris ve talebelerce teheccüde, umumiyetle de fecrin doğuşunu takiben sabah ezanıyla başlar, aralardaki namaz ve yemek vakitleri haricinde günboyu ilim tahsiliyle devam eder. İlim tahsili günboyu devam etse de bu süreç monoton değil, çok farklı aşamaları olan canlı ve dinamik bir süreç olarak işler.

Günlük eğitim-öğretime **mukâbele okuma** ile başlanır. Günümüzde Tillo'daki hemen her medresede geleneksel hale gelmiş olan mukabelede hâfızlar her gün bir cüzü sırayla okurken, herkes onları dinleyip takip eder. Böylece Kur'an'ın aydınlığında yeni bir güne ve ilim tahsiline başlanmış olur.

Derse hazırlık ve mütalaâ: Kahvaltı sonrası her talebe derse ön hazırlık olarak ders mütalaasını yapmak üzere sessiz bir ortam olan mutalaa odasına geçer. Yanında ders kitabı ve mütalaa edeceği yardımcı kitapları, şerh ve haşiyeleri olduğu halde birkaç saat o gün okuyacağı dersi baştan sona iyice gözden geçirir. Yazılması gereken haşiyeleri kitabının kenarlarına Arapça olarak kaydeder. Talebe dersini mütalaâ ederken, okuduğu kitapla ilgili bütün şerh ve haşiyelere de göz atar. Hatta kendi seydası dışındaki diğer müderrislerin de -şayet okuyacağı dersle ilgili varsa- takrirlerine bakar. Bu sayede talebe çok iyi hazırlanarak dersini en iyi şekilde kavramaya çalışır. Mütalaa sırasında talebe anlamadığı yerleri, kendisine arız olan işkalleri ise kendisinden önde bulunan büyük talebe veya mücazlara sorar. Böylece mütalaasını bitiren talebe artık ders almaya hazır hale gelmiştir.

Günlük dersler: Müderrisler sabah medreseye gelir ve yatsıdan bir iki saat sonrasına kadar sürecek şekilde ders vermeye başlarlar. Medreselerde ders veren her müderrisin çoğunlukla kendisine ait bir özel odası vardır. Her müderris kendisine teslim edilen talebelere genellikle ayrı ayrı ve bire bir ders verir. Böylece kişiye özel eğitim anlayışı ile her talebe kendi potansiyeli içinde en iyi şekilde değerlendirilmektedir.

Her gün ne kadar ders verileceğini bizzat müderris, talebenin anlama ve kavrama durumuna göre belirler. Daha önce aynı kitabı okumuş diğer talebeler de, bilgilerini pekiştirmek ve istifade etmek amacıyla bu dersleri takip edebilirler.

Her talebenin günlük ders saati ve sırası bellidir. Ders vakti gelince hocanın oda-

sına edeple girip derse oturur. Eğer ders toplu ise her gün sırayla hevalderslerinden⁶ birisi öntarafta derse oturur. Hoca dersten evvel talebenin bir önceki gün okuduğu dersin özetini ve şayet varsa ezberlemesi gereken metinleri dinler. Hoca ders sırasında talebeye sık sık anlayıp anlamadığını sorarak derse katılımını sağlar. Anlamadığı yerler olursa hoca oraları tekrar eder. Bu süreç talebe dersini anlayıncaya kadar devam eder. Bu arada dersi hariçten dinlemekte olan talebelerin sayısı bazen dersi alan talebelerden daha fazla olabilmektedir.

Medrese sıra kitapları içinde okunması gereken miktar bittikten sonra hoca talebesine **ilave ders** olarak ikinci bir ders -tefsir, hadis, siyer vb- verir. Bu ikinci ders genelde talebenin kitabı bizzat kendisinin okuması, hocanın da dinleyip düzeltmesi ve mana vermesi ile olur.

Dersin müzâkeresi: Günlük dersini alan talebe ilk iş olarak onu tekrar etmek üzere müzâkere yapar. Okumuş olduğu dersi kendisi ile denk ya da daha yukarıda olan öğrencilerle beraber, karşılıklı olarak birbirlerine dersi anlatmak suretiyle, seslice müzakere ederler. Bu ders tekrarı dersin talebenin zihninde tam oturması açısından son derece faydalıdır. Medresede müzakerenin çok önemli bir yeri vardır. Zira bu şekilde dersini birkaç kez müzakere ederek tekrarlayan öğrenci için öğrendiği bilgiler kalıcı olur. Müzakerede bulunan öğrencilerin her biri kendi hocasından ya da kendi gayretiyle şerh ve haşiyelerden elde ettiği nükteleri diğer arkadaşları ile paylaşır.

Ders metinlerinin ezberlenmesi: Talebe, okuduğu bazı derslerin metinlerini ezberlemek zorundadır. Okuduğu kitap sırası yükseldikçe sorumlu olduğu metinlerde değişir. Ezber yapması gereken talebeler metin ezberleme salonunda, ayakta gidip gelmek suretiyle seslice metinlerini ezberlerler. Metin ezberleme ve ezberleri tekrar etme amacıyla kullanılan salonda talebelerin günün her saatinde bir baştan diğer başa gidip gelmeleri, bazen de grup halinde ezberlerini tekrar etmeleri, seyrine doyum olmayan bir manzara oluşturmaktadır. Böylece ilim tahsili mütalaâ, günlük dersini okuma, müzakere ve metin ezberleme gibi çeşitli şekillerde yatma saatine kadar devam eder.

Medresede tatil: Medreseler perşembe günü ikindi veya akşamdan itibaren haftalık Cuma tatiline girerler. Talebeler traş, banyo, elbise yıkama gibi ihtiyaçlarını tatil gününde yerine getirirler. Cuma tatilinde yapılan önemli meşguliyetlerden biri

6 **Hevalders:** medrese geleneğinde ders arkadaşı anlamında kullanılan bir ifadedir.

talebelerin yıpranmış, eski ya da fotokopi olarak çektikleri kitapları ciltleme işidir. Hemen her talebe kitaplarını sağlam ve estetik bir şekilde ciltleyebilmektedir.

Hava şartlarının elverişli olduğu bahar ve yaz aylarında, talebeler toplu olarak kıra çıkarak piknik yaparlar. 2-3 haftada bir perşembe günleri yapılan bu etkinlik, sabah erkenden başlar. Piknikte sabah kahvaltısı yapıldıktan sonra talebeler, ağaç gölgelerine çekilerek derslerini mütalaâ ederler. Piknikler hafta içine denk geldiği için dersler ihmal edilmez. Müderrisler de erken gelerek piknikte derslerini verirler. Çeşitli oyunlar oynanır. Nihayet akşam vaktiyle beraber medreseye geri dönülür.

Perşembeyi cumaya bağlayan gece yatsı namazı sonrası her hafta Kaside-i Bürde den bir bölüm ile Arapça, Türkçe veya Kürtçe mevlidi şerifler okunur, birlikte salâvatlar getirilir, dualar edilir ve sonrasında talebelere ziyâfet verilir.

SONUÇ VE BAZI ÖNERİLER

Geçmişinden tamamen kopuk yeni yetme yöntemlerle, yahut bunun tam zıddı olarak kendisini yenileyemeyen ve geliştiremeyen eski eğitim anlayışları ile, hele de Dünya yepyeni dinamikler üzerinden eşi olmayan bir hızla değişirken 21. asrın mutlu ve başarılı fertlerini yetiştirmek ne kadar mümkündür?

Araştırmaların gösterdiği gibi artık iletişimden bilime, edebiyattan sanata, finansman mühendisliğe kadar klasik mesleklerin içeriği de, yapılış biçimleri de son yıllarda büyük değişime uğradı. Bugün artık ilköğretim sıralarında ders gören talebelerin büyük bir kısmı saniyeler içinde dünyadaki farklı bilgilere parmak uçlarıyla bağlanabiliyorlar. O halde dezavantajlarını minimize etmek koşuluyla dijital dünyanın imkanlarından da mahrum kalmadan, sadece bilgiye ulaşmak değil, onu güncellemek ve hatta gerektiği yerde yeniden üretmek ve eyleme dönüştürebilmek gerekmez mi? Bu soruları daha da çoğaltmak mümkün..

Böylesi devasa bir değişim karşısında, din eğitimi gibi çok önemli bir alanda faaliyet gösteren medreselerin hedefi, bilgiyi 21. yüzyıl becerileriyle birleştirerek öğretmek, vizyon ve misyon sahibi donanımlı ilim adamları yetiştirerek onları bugüne ve geleceğe hazırlamak olmalıdır. Tabi bunu yaparken mâzi ve âti, gelenek ve modern, idealler ve gerçekler arası dengeyi sağlamak son derece önemlidir.

Medreseler artık sadece, bir zamanlar kendilerine alternatif olarak açılmış olan yerel dini müesseseleri değil, dijital eğitim teknolojilerinden azami yararlanan, inovatif eğitim sistemlerinde önde giden ve devamlı kendisini geliştiren dünyadaki di-

ğer büyük dini eğitim-öğretim kurumlarının geldikleri noktayı da gözatdı etmemeli ve hayatiyetini devam ettirmek için onları dikkatle izlemelidir.

Artık modern eğitimde çokça duyduğumuz kritik düşünme, problem çözme, karar alma, öğrenmeyi öğrenme, girişimcilik, iletişim, işbirliği kurabilme, yöresellikten beslenme, küresele ulaşma, dijital dünyayı avantaj ve dezavantajlarıyla kavrayabilme, varolan teknolojiyi faydalı şekilde kullanabilme, bağlı bulunduğu yapıyı ve yaşadığı dünyayı iyi tanıyabilme, farklı kimliklere saygı duyma, birlikte yaşama kültürüne sahip olma, empati kurabilme, hedefler koyabilme, öz değerlendirmeler yapabilme ve daha pekçok kavram ve düşünce, medreselerin de gündemine daha yoğun bir biçimde girmelidir.

Medrese müfredatı, geleneksel-modern, doğu-batı, eski-yeni ayırımı yapılmadan, gelinen noktada insanlığın ulaştığı, akli selim ve ortak aklın onayladığı, Hz. Peygamber'in (sas) "faydalı ilim" mihengine uygun düşen geniş bir müktesebatı kapsamalıdır. Bu alanda reform değil ancak -İslam Düşüncesi ve medeniyetinin kavramlarıyla ifade etmek gerekirse- mutlaka ıslah ve tecdid yapılmalıdır.

Bu meyanda Tillo medreselerinin geleneksel dokusuna halel getirmeden, modern teknolojik imkânlardan yararlanacak şekilde eğitim sistemine uygun dil ve bilgisayar laboratuvarları, kütüphane, spor kompleksleri vb oluşturmaları kaçınılmazdır. Arap Diliyle ilgili temel klasik kaynaklar yanında çağdaş çalışmaları da kütüphanelerinde bulundurmaları ve bu sayede öğrencilere ufuk kazandıracak her türlü araştırma imkânı sağlamaya çalışmaları gerekir. Ancak medrese, sadece fiziki bir mekandan ibaret değil, eğitim-öğretim felsefesinin her alanda hissedildiği bir bütün olarak düşünölmelidir.

Eğitim-öğretim sürecinde çağın ihtiyaçlarına uygun ölçme ve değerlendirme yöntemleri kullanılmalıdır. Sadece talebelerin değil, müderrislerin de sürekli eğitim anlayışı ile kendilerini yenilemeleri sağlanmalıdır. Arapça yanında mutlaka yabancı bir batı dilinin de öğrenilmesine zemin hazırlanmalıdır.

Medreseler, çevresel ve dış etkilerden tecrit olmayı gerektiren ders eğitim-öğretim zamanları dışında, başta talebe velileri olmak üzere toplumla kaynaşmalı, asla halktan kopmamalıdır. Hatta eğitimin devamlılığını sağlamak amacıyla, yaygın eğitim kanalları kullanılmak suretiyle geniş toplum kesimlerinin eğitimin bir parçası olarak ilmi faaliyetlere katılımları sağlanmalıdır.

Klasik medrese eğitim-öğretiminin daha etkili bir şekilde gerçekleşebilmesi için dayandığı geleneksel yapıyı muhafaza etmesi yanında, modern imkânlardan da istifade etmesi ve kendisini değişen şartlara göre yenileyebilmesi gerekir. Belli hedeflere yönelik planlama yapması, dünyanın geldiği ilmi seviyeye uygun olarak müfredatında güncellemelerde bulunması kaçınılmazdır.

İmam-hatip, ilahiyat fakülteleri ve Diyanete bağlı ihtisas merkezleri açısından meseleye baktığımızda, Tillo medrese tecrübesi, özellikle bu müesseslerdeki Arapça eğitim-öğretim kalitesini artırma noktasında bugün için bizlere önemli bir imkân sunmaktadır. Madem İslam Dini'nin temel kaynaklarını anlayabilmek, temel İslam bilimleri alanında yazılmış olan klasik ve modern eserleri inceleyebilmek için öncelikle Arapçanın öğrenilmesi gerekir. O halde bugün İmam-hatip liseleri, ilahiyat fakülteleri ve Diyanet İşleri Başkanlığı İhtisas Merkezleri'nde okuyan öğrencilerin mezuniyet sonrası farklı istihdam alanlarındaki görev ve hizmetlerde temel dini kaynaklardan layıkıyla yararlanabilmeleri açısından mutlaka Arapçalarının belli bir seviyede olması gerekir. Bu seviyenin hâlihazırdaki müfredat, ders metodu ve kredi sayısı ile elde edilemediği muhterem hazirunun da malumudur. Bu hususta elbette öncelikle kısa, orta ve uzun vadede yapılması gerekenlerin planlanması gerekir. Burada bunlara girecek değiliz. Ancak mesela -mesâi harici veya dahili- medreselerdeki klasik bazı seçme metinlerin okutulması ile işe başlanamaz mı?

Evet, Tillo Medreseleri geçmişte olduğu gibi bugün de Kur'an Kursu adı altında fonksiyonlarını hasbelkader icrâ etmeye devam etmektedir. Bir asra yakındır medreselere karşı sürdürülen engellemelere rağmen bazen hızını azaltsa da bu yavaşlama hali onlar için asla duraklama ve gerileme olmamış, aksine okunu fırlatacak bir yayın gerilmesi gibi daha da ileriye sıçramaya vesile olmuştur. Anadoluda faaliyet gösteren diğer medreselere oranla Arapça eğitimi çok daha güçlü ve disiplinli sayılan bu medreseler, en zorlu dönemlerde bile ayakta kalmayı başarmış ve bugünlere gelmiştir.

Bugün gelinen noktada Tillo Medreseleri köklü ilim geleneği, eğitim kalitesi, hizmet disiplini ve verdiği mezunlarla adeta bir marka haline gelmiştir. Tillo medreseleri artık sadece Tillo'daki medreselerle sınırlı olmayıp onlarca medreseyi kapsayacak şekilde geniş bir yelpazeye ulaşmıştır. Bugün başta doğu vilayetleri olmak üzere Türkiye'nin hemen her bölgesine yayılmış olan bu medreselerde aynı disiplin ve yöntemle binlerce öğrenci ilim tahsil etmeye devam etmektedir.

Tekrar sempozyum heyetine teşekkür eder, hâzirûnu hürmetle selamlarım.